

Όταν περνάει δίπλα τους ο θάνατος

Του Κώστα Λογαρά, Συγγραφέα-Λογοτέχνη

Δεν ξέρω πόσο τυχερός μπορεί να είναι ο άνθρωπος που γνώρισε την Ιστορία. «Όλβιο» τον ονομάζει ο Ευριπίδης. Όμως εκείνοι που έζησαν τη σκοτεινή πλευρά της κι από τότε ζουν με χαραγμένη στο σώμα τους και στην ψυχή τους τη φρίκη τού θανάτου, αυτοί θα πρέπει να 'ναι δυστυχείς. Μπροστά τους οφείλει να μιλάει κανείς μάλλον με ψιθύρους. Όχι με συνηθισμένες λέξεις. Με εύλωπτη σιωπή· ή με βλέμματα και, προπάντων, με διάθεση λατρευτική. Να βρει έναν τρόπο – πρέπει—που να μετράει τα λόγια του, να τα ζυγιάζει ένα ένα. Και πάλι, το αίμα και η οδύνη θα βαραίνουν πάντα πιο πολύ.

Για το ολοκαύτωμα των Καλαβρύτων πρωτάκουσα το '56 , ή μάλλον το '57. Ήταν περίοδος μετεμφυλιακή ακόμα . Ο απόηχος των Γερμανών , της Κατοχής, η αντίσταση και ο εμφύλιος έφταναν στ' αυτιά μου άλλοτε έτσι κι άλλοτε αλλιώς. Σπαράγματα και υπονοούμενα. Λόγια μπερδεμένα. Όμως το μακελειό των Καλαβρύτων το θυμάμαι καθαρά. Με συνεπήρε αμέσως γιατί έμοιαζε με το Χάνι της Γραβιάς , τον Αθανάσιο Διάκο ή ακόμα πιο παλιά: τον Λεωνίδα από τη Σπάρτη και τα παλικάρια του.

Τους μάζεψαν οι Γερμανοί – μας είπε ο δάσκαλος—στο Σχολείο τού χωριού. Πως θα τους μετρήσουν τάχα. Και την άλλη μέρα (την άλλη είπε ; την ίδια; Δεν θυμάμαι) πάντως χαράματα – γιατί χαράματα οι δήμιοι σκοτώνουν τους μελλοθανάτους – τους πήγαν στο χωράφι τού Καππή. Κι εκεί (συνέχισε ο δάσκαλος) τους σκότωσαν. Όχι τους σκότωσαν, τους κατακρεούργησαν (έτρεμε η φωνή του . Και τίναξε το κεφάλι δυνατά για να διώξει , γύρευε ποια φαντάσματα που έβλεπε μπροστά στα μάτια του ο Καλαβρυτινός μου δάσκαλος)

.

Αυτό ήταν. Το σκηνικό είχε στηθεί στο σπαρμένο χωραφάκι τού Καππή, δίπλα σ' ένα φαράγγι· τα γεγονότα και οι ήρωες οι Καλαβρυτινοί, το άγριο τέλος τους.

Κοίταξα γύρω μου την αίθουσα τού μονοθέσιου Σχολείου όπου ήμουν μαθητής. Κάπως έτσι θα 'τανε και το δικό τους, σκέφτηκα. Στριμωγμένοι όμως, γιατί θα 'σαντε πολλοί. Καμιά τριανταριά παιδιά! Κι άλλοι ογδόντα ; Πόσοι; Εκατό μεγάλοι; Δεν θα χώραγε άλλους, πια, η αίθουσα. Ούτε κι η παιδική μου φαντασία. Πού να φτάσει στους χίλιους διακόσιους και, σφαγμένους! Χώρια οι γέροντες και οι γυναίκες.

Ύστερα με φωνές « ράιν» και «ράιν» οι Γερμανοί κλειδώνουνε τις πόρτες. (Κοίταξα με ανησυχία τα παράθυρα. Ευτυχώς, δυό τρία τζάμια ήταν σπασμένα κι έμπαινε ο αέρας. Αλλιώς θα έσκαγαν. Με τόσα χνώτα!)

Δεκέμβρης ήταν. «Κι η μέρα πνιγμένη σε μια παράξενη κουφόβραση. Με καταχνιά και χαμηλή ομίχλη». Φόραγαν σακάκια και ρούχα μάλλινα. Μύριζαν καμένο ξύλο. Εκείνη τη βαριά οσμή που ποτίζει τα ρούχα και το δέρμα των ανθρώπων του χωριού.

Κάποιοι μέσα εκεί θα μιλήσαν δυνατά, να δώσουν θάρρος στους υπόλοιπους, να ψυχώσουν τα παιδιά. Αλλά και ν' ακούσουν και οι ίδιοι τη φωνή τους· να κρατηθούν από τα ίδια τους τα λόγια. Γιατί στο βάθος- βάθος τού μυαλού τους είχαν όλοι τους την υποψία και το φόβο τού θανάτου. Ερχότανε στον τους κι αυτοί την έδιωχναν. Όχι – σκεφτόντουσαν—δεν πρόκειται. Να, είμαστε άνθρωποι... ζωντανοί.

Κουνάμε χέρια, περπατάμε... Βλέπουμε με τα μάτια, είναι ανοιχτά. Δεν είναι δυνατόν να μην υπάρχουμε σε λίγο, αύριο τέτοια ώρα! Έτσι φεύγουν οι άνθρωποι; Ένα «πφ» είν' η ζωή τους; Ένα τίποτα; Δεν είναι δυνατόν. Και προσπαθούσαν να κρατηθούν απ' τη ζωή, απ' όσα έβλεπαν. (Όλοι τους μελλοθάνατοι μα δεν το ξέρουν, δεν θέλουν να το ξέρουν. Να τελειώσει ο πόλεμος και να φτιάξουν τη ζωή απ' την αρχή, να τι θέλουν. Να οργώνουν τα χωράφια τους, να μεγαλώνουν τα παιδιά τους, να ευφραίνεται η ψυχή τους θέλουν κάτω απ' τα πλατάνια της πλατείας. Κι όταν τους

πάρουνε τα χρόνια , ε τότε ναι, ν' αναπαυτούν και να τους θάψουν εν ειρήνη. Όχι έτσι).

Όλες τους οι αισθήσεις μέσα σ' εκείνο το σχολείο – πες κολαστήριο καλύτερα – βρισκόντουσαν σε εγρήγορση. Μύριζαν τον αέρα, ακούμπαγαν πάνω στους άλλους να βεβαιωθούν για τη ζωή. Φέρναν στο νού τους εικόνες του βίου. Καθημερινές κι ασήμαντες : τα μαρτίνια του και το φράχτη της αυλής του ο ένας. Ένας άλλος τα μελίσσια του. Κι ο τρίτος – άκου τώρα! – αποτυπώματα λαγού πάνω στο χιόνι. Τη λαγκαδιά, ήχο νερού· κυπαρισσόμηλα τυλιγμένα σε χρυσόχαρτο , κρεμασμένα από κλωστές πάνω στο έλατο. Ερχόντουσαν Χριστούγεννα. Κάποιος θυμήθηκε γεύσεις φαγητών και γλέντια κάτω απ' την κληματαριά του, καλοκαίρι μήνα. (Πού ψάχνει, λέω, ο άνθρωπος να κρατηθεί όταν καταλαβαίνει ότι τον ακουμπάνε οι φτερούγες τού θανάτου!)

Με λεπτομέρειες κεντάγανε τη μνήμη τους, πιανόντουσαν από σκηνές της περασμένης τους ζωής να μην κοπεί το νήμα της. Οι μεγαλύτεροι. Γιατί τα δωδεκάχρονα παιδιά δεν είχανε προλάβει καν να ζήσουν. Μικρά παιδιά, τι πρόφτασαν αυτά να δούνε στη ζωή τους ; Τίποτα.

Τους πήρανε λοιπόν οι Γερμανοί. Τους άντρες και τους έφηβους. Τα γυναικόπαιδα όχι. Αυτά τα ξανακλείσανε στην κόλαση , να τους βάλουνε φωτιά, να καούνε ζωντανά σαν τα ποντίκια και το χωριό να το τυλίξουνε στις φλόγες. Γιατί τροφοδοτούσε την αντίσταση και έπρεπε να εξαφανιστεί. Αυτή ήταν η διαταγή.

Οι άντρες, όλοι οι άντρες του χωριού από τα δώδεκα ως τα ογδόντα τους , τρεις γενιές μαζί, βάδιζαν σε μιαν ατέλειωτη πομπή πάνω στο μονοπάτι που βγάζει ανηφορίζοντας στη λάκα του Καππή. Προσπέρασαν το Νεκροταφείο κι ύστερα το ξεροπήγαδο που 'χαν ανοίξει κάποιοι ψάχνοντας να βρουνε κάρβουνο.

Όλοι τους είχαν ξαναπεράσει από 'δω. Το είχαν περπατήσει κι άλλοτε το μονοπάτι. Τα χωράφια γύρω ήταν οργωμένα και σκληρό το χώμα τους σκεπασμένο με μια

φλούδα χιόνι. « Σ' αυτόν εκεί το βάτο», είδε και θυμήθηκε ο Πανταζής , «είχα στήσει ένα καρτέρι για λαγούς. Ουουου...παιδί...μικρό» -- έσκασε το χείλι του—«και στο δέντρο , δίπλα, ξώβεργα. Για καναρίνια».

Αγκάλιαζαν τον τόπο τους με όλες τις αισθήσεις τους. Πρώτη φορά αποκαλύπτονταν στα μάτια τους η τόση ομορφιά μέσα στην ξεραϊλα του τοπίου. Πρώτη φορά. Γιατί αυτή θα ήταν και η τελευταία.

Μάγεμα η φύσις κι όνειρο..., έφερε στο μυαλό του ο Γιωργαντάς τους στίχους τους γραμμένους για μια άλλη «Έξοδο ... Όποιος πεθάνει σήμερα, χίλιες φορές πεθαίνει...», χαμογέλασε πικρά .

Ένας άγριος φόβος πως σε λίγο αυτόν τον τόπο θα τον χάσουν απ' τα μάτια τους τούς είχε κυριέψει. Ότι τα δέντρα, τα χωράφια θα καρπίζουν χωρίς αυτούς. Οι γυναίκες κι οι μανάδες τους θα 'ναι μονάχες τους. Θα μεγαλώνουν τα μικρά παιδιά χωρίς αυτούς. Ανατρίχιαζαν στη σκέψη και τίναζαν το κεφάλι σαν να ξύπναγαν από όνειρο κακό. Από μια μόρα. Οι πιο μικροί κοίταζαν τους μεγαλύτερους στα μάτια. Από κάπου να πιαστούν. Κι οι μεγαλύτεροι κρατιόντουσαν απ' την υπόσχεση του Τέννερ ότι δεν θα τους πειράξει. Από το λόγο της Τιμής του: της στρατιωτικής. Της έωλης και τελικά ατιμασμένης.

Στο μεταξύ κατέφθαναν φουρνιές φουρνιές στο αλωνάκι. Κοπάδια σε σφαγή. Κι άλλοι αποκοντά, φάλαγγες ολόκληρες μελλοθανάτων. Χίλιοι τρακόσοι. Καθισμένοι κι άπραγοι όλοι τους , σ' αυτό το ύψωμα απέναντι ακριβώς απ' τα Καλάβρυτα. Ποτέ κανείς πρωτύτερα δεν είχε κάτσει εδώ για ν' αγναντέψει το χωριό του. Τώρα θα δουν τα σπίτια τους να καίγονται: του Βαλιμίτη, του Μπότσαρη... Η συνοικία τού Τσιρλαδή λαμπαδιασμένη. Το χωριό ολόκληρο. Κοπήκανε τα πόδια τους, μύρισε το λαγκάδι φόβο.

Και πάνω εκεί που κόρωνε η φωτιά κι η αγωνία τους για την τύχη των δικών τους , τους γάζωσαν από τη φαλακρή

κορφή τα πολυβόλα. Στη μέση αυτοί και οι ριπές τούς θέρριζαν. Έτσι ξεπνέωσαν οι μάρτυρες των Καλαβρύτων . Τη στιγμή που η αγωνία για τον τόπο τους έσμιγε με την αβεβαιότητα για τη δική τους τη ζωή.

Οι οιμωγές , τα βογκητά τους, οι κραυγές καλύφθηκαν από τους ήχους των πολυβόλων όπλων. Καλύτερα. Να μην ακούσω εκείνη τη φωνή τού δωδεκάχρονου παιδιού που ζήτηγε απορημένο μια απ' το Θεό και μια απ' τον πατέρα του βοήθεια. Κι από την άλλη , ικέτευε τους δολοφόνους του πριν το σκοτώσουν : «Θέλω να ζήσω» , ξεκόλλαγε η κραυγούλα του από τη σκοτεινή της ρίζα να σου κόβει την ανάσα. «Είμαι μαθητής εγώ, μη με σκοτώνετε!»· και ράγιζε η αδύναμη φωνή βουνά και πέτρες. Μια φωνή ακατανόητη εντελώς στους δολοφόνους : στους Λάιγκερ , στους Φρενεμπέργκερ, στους Τέννερ. Σ' αυτούς που συνεργάστηκαν, οργάνωσαν και αποφάσισαν τον θάνατό του.

Λέω, καλύτερα που δεν το άκουσα αυτό το ουρλιαχτό. Γιατί είναι μαρτύριο να ζει κανείς μετά και να 'χει μες στ' αυτιά του έναν τέτοιο σπαραγμό. Δεν θα μπορεί να γαληνέψει το μυαλό του , το κορμί του, η ψυχή του ολάκερη. Κι αυτό δεν είν' ζωή. Μια τραγωδία είναι. (Πρέπει να ξεχνούν καμιά φορά οι ζωντανοί, αν θέλουνε να συνεχίσουν τη ζωή. Να βάζουνε τον πόνο τους στην άκρη. Και το μίσος τους για τον εχθρό τους να το αφήνουνε να ξεχαστεί. Όχι για να φιλιώσουνε μαζί του, αλλά για να μπορούν να ζήσουν) .

Ύστερα ήρθαν οι Καλαβρυτινές γυναίκες . Μάνες, αδερφάδες και συντρόφισσες. Να ψάξουν στο σωρό, να βρουν τα πτώματα προτού τα φάνε τα σκυλιά κι οι λύκοι. Να τα σηκώσουν , να τα θάψουνε. Μέρες και νύχτες ψάχναν και ψάχνανε τ' αγαπημένα μέλη. Βουτηγμένες μες στο αίμα. Έστυβαν τα ρούχα τους κι έσταζαν απ' το αίμα των δικών τους. Και ψάχνοντας η καθεμιά : « μην είν' αυτός;» ανασηκώναν τα κουφάρια· «όχι... τής Γιαννιάς ο γιος». Και φώναζε η μια την άλλη : «Βρήκα το γιο σου... Τον άντρα σου...» Ερχότανε η άλλη, έπεφτε πάνω στο νεκρό κορμί, τ' αγκάλιαζε , το πάστρευε με

την παλάμη της, συμμαζευε τα χυμένα του μυαλά , τα διαμελισμένα μέλη του. Σερνόταν ένα σύθρηνο που φεύγανε τ' αγρίμια φοβισμένα.

Ύστερα , η Καλαβρυτινή γυναίκα κουβάλαγε στον ώμο το κουφάρι, μόνη και το 'θαβε. Γιατί τέτοιες ώρες ο άνθρωπος ζητάει τον Θεό και δεν τον βρίσκει. Κι είναι μονάχος του.

Μια μάνα Καλαβρυτινή – γράφει ο Δημήτρης Καλδίσης, αυτόπτης μάρτυρας-έβγαλε , λέει, απ' την τσέπη του αντρός της ένα ξεροκόμματο, μουλιασμένο απ' το σκοτωμένο αίμα του. Το 'κοψε και το μοίρασε στα δυο παιδιά της. Να ξεγελάσουνε την πείνα τους με τη θεία μετάληψη από το καθημαγμένο σώμα και από το αίμα τού Χριστού τους : του δικού τους , που ως τα χτες ήταν ακόμα ζωντανός.

Ω, ναι, πουθενά δεν άκουσα ποτέ, άνθρωπος να παρασταίνει ανεπίγνωστα με μια του κίνηση το Θείο Δράμα . Πράξη ανθρώπου πιο λατρευτική δεν διάβασα ποτέ. Μοναχά στα λόγια τού Διονυσίου Σολωμού πηγαίνει ο νους μου:

« Τότες εταραχτήκανε τα σωθικά μου και έλεγα πως ήρθε η ώρα να ξεψυχήσω· κι ευρέθηκα σε σκοτεινό τόπο και βροντερό , που εσκιρτούσε σαν κλωνί στάρι στο μύλο που αλέθει ογλήγορα, ωσάν το χόχλο στο νερό που αναβράζει· [..]εκατασκέπαζε όλα τα πάντα μαυρίλα και πίσσα[..] Και τα μάτια μου δεν είδαν τόπο ενδοξότερον από τούτο το αλωνάκι»

Του κάθε ανθρώπου η φαντασία είναι λειψή για να συλλάβει την πραγματικότητα. Κι η γλώσσα του, ακόμα πιο πολύ. Για τέτοια γεγονότα που αγγίζουνε το μύθο. Γι αυτό στην αρχή είπα για «ψίθυρους» και μίλησα για «σιωπές» και «βλέμματα». Προπάντων για το δέος που πρέπει να αισθάνεται κανείς μπροστά στα πάθη των ανθρώπων. Πολύ περισσότερο, όταν μιλάει μπροστά τους.

Γιατί υπάρχουν άνθρωποι εδώ , ζούνε ακόμα άνθρωποι που είδαν τους δικούς τους σκοτωμένους, πέρασε δίπλα τους ο θάνατος. Που άκουσαν ήχους, ομιωγές και στη μνήμη τους

χαράχτηκαν—με καμένο σίδηρο—πρόσωπα , αίμα , ο φόβος. Έζησαν τον πόλεμο. Κι όχι τής φαντασίας τους · σαν τα λόγια τα δικά μου. Την πραγματικότητα αυτών μονάχα ο μύθος μπορεί να τη συναγωνιστεί. Θα τη λένε στα παιδιά τους, φαντάζομαι, σαν παραμύθι και θα τους φαίνεται απίστευτο.

Βρίσκονται εδώ — λέω — κι ακούνε. Μεγαλωμένοι πια. Πενήντα πέντε χρόνια έχουν περάσει από τότε, από το Δεκέμβρη του '43.

Καμιά φορά αναρωτιέμαι τι είναι ο χρόνος. Τίποτα, λέω. Αν σ' αυτόν δεν αποτυπώνονται βιώματα και γεγονότα δεν είναι τίποτα. Περνάει και χάνεται. Κάποτε μόνο, φτάνει πάνω απ' τις στέγες των σπιτιών μιας πολιτείας. Αιωρείται πάνω απ' τα κεφάλια των ανθρώπων. Τους σημαδεύει, τους ρημάζει. Έκτοτε , το ρολόι τής πολιτείας σταματημένο στην ώρα ακριβώς της συφοράς δείχνει για πάντα στους κατοπινούς το πέρασμα του χρόνου. Για να το θυμούνται. Έτσι γράφεται η συλλογική μας μνήμη. Έτσι πλουταίνουν οι λαοί και διαιώνίζεται το έθνος . Γιατί χαράζεται το βίωμα στο κύτταρό τους.

Γι αυτό θα πρέπει ετούτοι οι άνθρωποι , οι μάρτυρες να είναι ευτυχισμένοι. Νεκροί και ζωντανοί έγραψαν ένα κομμάτι απ' την ιστορία τής φυλής τους. Και καταργώντας το ανελέητο πέρασμα τού χρόνου , ενώνονται οι νεκροί και οι ζωντανοί για πάντα. Πώς τους είπε ο Ευριπίδης ; Όλβιους κι ευτυχισμένους.